

RADOVAN POPOVIĆ

PISCI *u*
RIMU

RADOVAN POPOVIĆ

PISCI *u*
RIMU

M
Vukotić
Media

VEČNI GRAD VEČNA INSPIRACIJA

Drevni, večiti Rim, je centar, amfiteatar i velika politička pozornica na kojoj su deo svojih diplomatskih karijera odigrala petorica naših poznatih pisaca - Ivo Andrić, Milan Rakić, Rastko Petrović, Jovan Dučić i Miloš Crnjanski.

Služili su u njemu - od početka Balkanskih ratova (Dučić), do početka Drugog svetskog rata (Crnjanski).

Imali su različite periode službovanja u ovoj svetskoj prestonici. Andrić je, praktično, počeo svoju veoma bogatu diplomatsku karijeru pri Vatikanu. Ostao je kratko. Kasnije je Rakić (1929-1933) preuzeo, čak, ambadorsku poziciju, a pratio ga je, jedno vreme, nestašni putešestvenik Rastko Petrović.

Zanimljivo je da je Rakića odmah zamenio i u predivnu palatu „Borgeze” uselio se, takođe u svojstvu ambasadora, Jovan Dučić (1933-1937.)

Tu, vanrednu rimsku plejadu upotpuniće vratolomni Miloš Crnjanski. Kao što je mudri i oprezni Andrić spoznao dolazak fašizma u Italiji i o tome ostavio više tekstova, tako je i temperamentni Crnjanski, učesnik Prvog svetskog rata, na svetlim trgovima Rima dočeka početak Drugog svetskog rata, prve bitke, prve požare, i iz nje ga otišao u London, gde će ostati sve do povratka u Beograd 1965. godine.

Svako će od njih ostaviti svoj diplomatski pasoš i deo karijere u gradu Julija Cezara i Benita Musolinija. Ali, svako će od njih ostaviti

i potpis na svoje literarne rukotvorine posvećene starinama, političkim zbivanjima, gradovima, crkvama, slikama, rekama dugotrajne i neumorne Italije.

Njihovi prilozi o tome su različiti - po temama, obimu, inspiraciji, interesovanju, angažovanosti, ambicijama, dometima...

To pokazuju, dobrim delom, i prilozi u ovoj knjizi. Jer, uz diplomatsku karijeru u Rimu, koja ih tako čvrsto i neobično povezuje, kao pravu dopunu „fraka” hteli smo, svakog od njih, da predstavimo upravo i kao pisca, kojeg je Italija pomalo zavela i osvojila.

Dok je Andrić sveden, manje-više, na analitičke opservacije rađanja fašizma u Italiji dvadesetih godina prošlog veka, sa neobično tačnim zapažanjima i prognozama, dotle je Rakić sasvim miran i više nego skroman u literarnim zapisima. Jedva da su pronađene dve pesme. Rastko Petrović, koji ga je diplomatski „služio” jedno vreme, ostavio je pregršt toplih, inspirativnih zapisa o lepotama Italije - od Sicilije do Rima...

Dučić, pak, uzdržan i gord, iskusan i zreo, našao je, uz sva ostala izvorišta lepote i istorije, inspiraciju i u ljubavi sa nekom groficom Anđelom. Nažalost, njegove brojne pesme, u kojima se peva o ženi, sudbini, sutonima, tišini - nisu potpisane datumom i mestom i zato ih je bilo nemoguće u ovoj knjizi i svrstati. One su pisane u Rimu, Atini...

Najlakše je „prepoznati” Crnjanskog. On je od prvih putovanja po Italiji, još početkom tridesetih, bio veoma inspirisan i nadahnut. Zvuči gotovo neverovatno da je svoju nenadmašnu poemu „Stražilovo” napisao 1921. godine na brdu Fiezoletu, blizu Firence. Već 1930. objavio je divnu zbirku „Ljubav u Toskani”, u kojoj su putopisi čija poetika, sveznanje i univerzalnost ostaju neprevaziđeni.

To se može videti, uostalom, i iz ova dva putopisa (Piza i San Deminiano), uvrštena u ovoj knjizi. Pregršt uzbudljivog štiva, koje je Crnjanski ispisivao o Toskani, Rimu, Siciliji - mogu se naći u knjizi „O Hiperborejcima” i nikad dočitanim „Embahadama”. Posebna inspiracija mu je bio veliki Mikelandelo, o kome je napisao knjigu, jednu od najboljih o tom geniju renesanse.

Ne povlačeći bilo kakve paralele, ili praveći poređenja o literarnoj zaostavštini ove diplomatske petorke o Italiji i Rimu, čitanje njihovih diplomatskih i literarnih rukopisa, otkriva još jednu uzbudljivu či-

njenicu: ti ljudi, i kad su mladi, i kad su tek zagazili u diplomatske vode - imaju veliko znanje i obrazovanje! Školovani su. Spremni su. Nisu zalutali, kao mnogi danas.

Čitajući, na primer, Dučićev zapis o Rimu, vidimo ogromnu erudiciju, neverovatno poznavanje hiljadugodišnje istorije carstva, njegovih vladara, tekovina, ustrojstava, stvaralaštva... Ili, kad se uroni u opise Crnjanskog, u opise Đotovih fresaka ili drugih spomenika, slika, građevina, kula, zidina - to nije lirika radi lirike, bačena u nebo, već je taj vatromet metafora i lepote isceden iz datuma, činjenica, materijala... Uverljivo i raskošno.

Pet velikih pisaca, eto, imali su sreću da deo diplomatske karijere odsluže u večnom gradu.

Zato smo ih spojili u ovoj knjizi.

Kao što su i oni spojili karijeru i pisanje.

Frak i pero.

Bilo je, a ima i danas, srpskih pisaca koji će u svojoj biografiji upisati da su bili - državni izabranici i službenici. Kratko su se u njoj oprobali i Milutin Uskoković, Isidora Sekulić i Risto Ratković.

Posle Drugog svetskog rata, čak su i rigidni komunisti poslali za ambasadora u Pariz Marka Ristića, pesnika nadrealistu. Nešto kasnije u „grad svetlosti” otići će, kao atašei, i Milan Dedinac i Sreten Marić.

Ni novija istorijska zbivanja nisu zaobišla srpske pisce da službuju u ime države. Tako je Svetislav Basara bio ambasador na Kipru, Dušan Kovačević u Portugalu, Vida Ognjenović u Norveškoj i Danskoj, Dušan Velikić u Austriji, Milisav Savić je službovao u Rimu, Radivoje Cvjetičanin u Zagrebu...

To je bogatstvo za jednu novu knjigu.

Za nove inspiracije.

Lebo Argenti

Ivo Andrić

NIGDE NEMA TAKVE LEPOTE - KAO OVDE

Ivo Andrić, mladi daroviti pisac, nedavno pristigao iz Bosne, iz Sarajeva, činovnik u Ministarstvu vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a ministar je njegov gimnazijski profesor dr Tugomir Alaupović, koji mu je i omogućio dolazak u prestonicu... Ima 28 godina i nezadovoljan je poslom koji obavlja. Pročuo se u beogradskoj književnoj čaršiji po poetskoj knjizi „Ex Ponto” (1918), a ove, 1920. godine, objaviće i knjigu pesama u prozi „Nemiri”, u Zagrebu, kod čuvenog izdavača Kuglija.

Ministar Alaupović ga svesrdno preporučuje Ministarstvu inostranih dela za nameštenika u neko poslanstvo, jer gospodin Andrić je svestrano obrazovan sa književnim darom i znanjem više stranih jezika.

Kraljevim ukazom od 14. februara 1920. godine, Ivo Andrić postavljen je za vicekonzula treće klase Generalnog konzulata u Njujorku. Samo dva dana kasnije ukaz je izmenjen - 16. februara upućen je na rad u poslanstvo pri Vatikanu, što ga je veoma obradovalo, jer nije daleko od samohrane majke koja živi u Sarajevu.

Prijateljici Zdenki Marković, koja živi u Zagrebu, tim povodom pišaće da mu je drago što odlazi u Rim i da se nada da će „tamo živjeti i raditi” u miru.

Poslanik pri Vatikanu, Dubrovčanin Lujo Bakotić, veoma obrazovan čovek, autor zapaženog „Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika”, obavestio je Ministarstvo u Beogradu depešom od 7. marta 1920. godine da je Ivo Andrić preuzeo dužnost.

Andrić, 14. marta, piše poznatom beogradskom knjižaru i izdavaču Svetislavu B. Cvijanoviću:

Zdravo sam i dobro stigao i nekako se smestio. U poslanstvu nemam odviše posla i nadam se da ću moći raditi štogod. U brizi sam za svoje zlosrećne knjige (...) Veza sa Jugoslavijom je odavde veoma teška i retka. Ni knjiga ni novina.

Privikava se na novu sredinu.

Svome dragom profesoru iz sarajevske gimnazije, a potomjem ministru vera u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, doktoru Tugomiru Alaupoviću, koji ga je očinski prihvatio i omogućio mu da posle ujedinjenja pređe u Beograd, 19. juna, između ostalog, piše:

„I pored nestalna zdravlja i finansijskih briga, stigao sam da za ovo nekoliko meseci zavirim u tajne Rima i njegove veličine. I najbolji istoričari, filozofi i arheolozi ne mogu nego samo naslutiti veličinu antike i očajni napor renesanse, jer se svi zaključci stvaraju samo po fragmentima. Od prilike kao kad bi neko po izlomljenom kosturu htio rekonstruisati ljepotu toga čovjeka dok je bio živ. Samo jedno znam: da me iz svakog komadića kamena gleda takva ljepota i takav mir i snaga, da sam često srećan i ponosan što je u ljudskoj svijesti moglo biti toliko ljepote i što su ruke čovjekove imale snage da joj daju oblik...”

Neke beogradske prijatelje obavestio je da u poslanstvu pri Svetoj stolici „nema odviše posla” i da ga Rim „postepeno sve više i više zapanjuje”. Uživa u upoznavanju drevnog grada, u njegovim muzejima i palatama.

Pati od prolećnih prehlada. Prijateljima, mladim piscima u Beogradu, kao što je Miloš Crnjanski, pišaće: „Osim poslanika nemam nikakva društva, što je i dobro i nije, pogotovo kad sam ovako slab.”

Stanuje u pansionu u Via Sicilia 166.

U Zagreb će pisati prijateljici Zdenki Marković:

„Ima nedelju dana da sam u Rimu. Namučio sam se dok sam našao pansion jer je ovde gotovo ista nevolja kao i u Zagrebu: sve puno... inače je lijepo. Rim vas postepeno sve više i više zapanjuje. I vredi videti ovo čudo od ljudskog napora da se da oblik svojoj fantaziji i da se u kamenu sačuva smjeli smisao, u kamenu koji ipak dulje živi od čovjeka. Mene je, ipak, najviše oduševio jedan park, Pincio, velik i već sav zelen, pun mirnih staza i velikih romdoaa sa djecom.

Kod poslanstva nemam odviše posla i dok se malo sredim nadam se da ću moći raditi. Sa domovinom nemam gotovo nikakve veze. Ni

knjige ni novine...”

Piše mu pesnik na glasu, dramski pisac konte Ivo Vojnović, iz Nice, čiju je naklonost vazda imao za vreme Prvog svetskog rata u Zagrebu: „Bogu hvala da si tamo! Čim budem slobodan `moje službe` doći ću tamo da te zagrlim...”

U svojim egzaltiranim dopisnim kartama Vojnović mu šalje i više rimskih adresa, da mu se nađu, ako mu pomoć zatreba. A uskoro će u Rim stići i Vojnovićeva sestra, pa ga stari pisac moli da je potraži. (Oni su, inače, stara dubrovačka porodica, pokatoličena, srpskog porekla. Drugi brat Vojnovićev, Lujo, istoričar i publicista, vratiće se u okrilje srpsko...)

„Malko sam oslabio...”, pišaće jednom prijatelju.

Brine ga šta se događa sa zdravljem majke, o kojoj brigu vodi sestra koja je udata u Višegradu, kod koje je Andrić odgajan i išao u osnovnu školu. Teča će mu tog proleća javiti iz Višegrada da mu je mati Katarina dobro, da je bila kod njih u gostima i da se vratila u Sarajevo.

A prijatelji iz Beograda obaveštavaju ga da je poznati beogradski izdavač-manufakturista i knjižar Svetislav B. Cvijanović objavio njegovu pripovetku kao knjižicu „Put Alije Đerzeleza” – Andrić je inspiraciju za ovu pripovetku našao u narodnoj poeziji, jer narodna tradicija kaže da je Đerzelez Alija bio najveći muslimanski junak u ovom delu Balkana u XV veku (Đerzelez na turskom jeziku znači zemljotres). Ovo je, u stvari, početak, kako je to utvrdio veliki znalac srpskog narodnog stvaralaštva dr Vladan Nedić, početak Andrićevog oslanjanja na narodnu književnost – bilo pripovetku, bilo roman, bilo esej: oživeo je ljudske likove pojedinih skupljača usmenog blaga – on je slikao pevanje narodnih pesama, lirskih i epskih...”

Krajem aprila 1920, opširno će pisati svome zaštitniku dr Alau-poviću: „... Kad ja ne čujem za Vas da čujete bar Vi za mene. A tako bih rado čuo, kako ste Vi i Vaši, šta radite, kako se osjećate. Imate li bar malo više mira i vremena... Služi li Vas zdravlje? Veoma sam često, tako, mislima kod Vas. Ali, ipak, uzalud jer je između nas daljina i ovo nesrećno i pometeno doba.

I pored nestalna zdravlja i finansijskih briga stigao sam da za ovo nekoliko mjeseci zavirim u tajne Rima i njegove veličine. I najbolji istoričari, filozofi i arheolozi ne mogu nego samo naslutiti veličinu

antike i očajni napor renesanse, jer se svi zaključci stvaraju samo po fragmentima (otprilike kao kad bi neko po izlomljenom kosturu htio rekonstruisati ljepotu toga čovjeka dok je bio živ). Samo jedno znam: da iz svakog komadića kamena gleda takva ljepota i takav mir i snaga, da sam često srećan i ponosan što je u ljudskoj svijesti moglo biti toliko ljepote i što su ruke čovjekove imale snagu da joj daju oblik...”

Raduje ga što mu je poslanik Bakotić odobrio da letnji odmor može koristiti već krajem juna – planira, naravno, da odmah ode u Bosnu, u Sarajevo i Višegrad, kod majke i tetke.

Počinje saradnju u najuglednijem književnom glasilu toga doba – „Srpskom književnom glasniku, kome šalje priču „Dan u Rimu”: to je priča o Hercegovcu (Mostarcu) Nikoli Kriletiću, dobrovoljačkom potporučniku, koji je u vreme rata, na putu za Krf, proveo jedan dan u Rimu...

Nešto kasnije, Andrić će, sa ljubavlju, pisati o legendi o Sv. Francisku iz Asizije. Kao znalac italijanskog jezika, a i književnosti, posebno renesanse, on u svome eseju nastoji da razdvoji životne činjenice od legende o osnivaču franjevačkog reda, koji je istrajavao u propagiranju „svetog siromaštva”!

Pišaće Andrić iz Rima i o knjizi „Nokturno” Gabriela D’Anuncija – „pun hvale za D’Anuncijev stil: živ, koncizan, muzikalan... istaćaće pesnikovu bogatu maštu... očaran stranicama koje plene savršenstvom i zanosom muzike”.

Ali, Andrić će komentarisati i politička događanja, kao što je pojava Musolinija, a posebno će napisati portret Benita Musolinija – pred njim su tri biografije („sa impozantnim slikama i jasnim simbolima anticipirane besmrtnosti”), a posebno o „teatralnom pohodu” Dučea na Rim sa svojih 50.000 crnokošuljaša...

Još jedan Andrićev tekst iz Rima pobuđuje pažnju – „slučaj Mateoti”, o kome će pisati 1924. godine, povodom ubistva generalnog sekretara Socijalističke partije Đakoma Mateotija, ubistva koje je uzbudilo italijansku javnost.

Iz Beograda je dobio primerke knjižice „Put Alije Đerzeleza”. Svome izdavaču Cvijanoviću ljutito piše:

„Ja, očito, nemam sreće sa svojim knjigama, bar u njenoj tehničkoj strani. Pa ne znam ko mi našenu novo ime Ivan (?) kad se ja i kao

pisac i kao ukazno lice pišem Ivo... Korice Đerzeleza su grozne sa neukusnim ornamentom..."

(Korice su zelene boje, a ornament je istočnjački.)

Milan Bogdanović će u „Srpskom književnom glasniku” ovu priповetku oceniti - savršenom i da „predstavlja jedno malo remek-delo”.

Najprisnije veze održava sa Milošem Crnjanskim, vršnjakom, piscem izuzetnog dara, jednim od mladih buntovnika u srpskoj književnosti, koji vazda teži za modernim izrazom. Preko Crnjanskog će slati svoje priloge za beogradske časopise, a on će mu prikupljati i honorare i dostavljati Andrićevoj majci u Sarajevo.

Pisaće Andriću u Rim: „Ovde je sve bljutavo sad. Niti se može raditi ni razvijati. Nemate pojma koliko je sad ovde izmeta. Međutim, osećam se bliže, jednog dana, učiniću neku ludost. Gorim, a nemam za koga da izgorim. Život je isto onako truo kao kad ste Vi bili ovde. Osećam da Vam pričam, što da Vas žalostim. Najbolje je zatvoriti se sam u sebe, ne kao školjka, nego kao puž. Oprostite ako sam što zaboravio. Ali ništa više na svetu nije važno. Zbogom...”

Početak juna 1920. bio je tri dana u izletištu Rooca di Papa, gde se „okrepio šumom i otvorenim vidikom”. Ne oseća se dobro. Primaio je injekcije arsena, koje mu nisu prijale. Neprekidno je „na ratnoj nozi” sa rimskom klimom. Žali se Markovićevoj, u Zagreb: „Moj elegantan stan moram da menjam jer mi je odveć buka a premalo zraka u centru. Primio sam Đerzeleza, treći dio koji nisam stigao da korigiram sam, iznakažen greškama, fale cijeli stavovi. Korice neukusne. Ogorčio me, da više neću ništa na skoro štampati...”

Crnjanski ga, u svojoj epistoli, teši: „Dragi moj, treba da ste veselo, daleko ste od ovih gadurija, pa ma kako bilo. Vidite sunce nad Monte Citariom, a to je nešto. A ove kafane, ministarstva i žene do vode do ludila. Tamo je bar tuđina. Ne boli.

Kod nas je sve po starom. Svi Vas vole... Žene Vas hvale... Ja Vas vidim svaki dan, kako se i Vi šetate po bespuću, kako gledate Rim, i smešim se. Ljubi Vas Crnjanski.”

Stigao je, najzad, na odmor, u Bosnu, krajem juna 1920. godine. Majku je u Sarajevu zatekao, kako je napisao Zdenki Marković u Zagreb, zdravo i dobro. Posle dva dana u Šeheru, krenuće u Višegrad, kod tetke i teče. I otud će pisati Zdenki, kako je na putu za Bosnu,

proveo dva dana u Dubrovniku (u ove krajeve stigao je brodom iz Italije). Umoran je, veli, od putovanja, i pospan. Ostaće dve nedelje u zavičajaju, a onda će se istim putem vratiti u Rim.

Pisaće iz Višegrada Alaupoviću da mu je u Rimu „lijepo”: „Isprva sam teško podnosio klimu, ali izgleda da sam se privikao... Nakon muke i truda i prvih nesnalazjenja najednom, nenadno, počne u čovjeku da se rađa dublji smisao svih tih vjekovnih naslaga od religija, ideja, države i institucija... Ni s kim ne bih volio još jednom proći sav Rim kao s Vama. (I danas se sjećam kako ste nam kao đacima tumačili Shakespeara Julija Cezara)... G. Bakotić mi je dobar i ljubazan šef. Naravno da ja svoj boravak u inostranstvu smatram dobrom studijom i nikad ne bih pristao da ostanem posve izvan zemlje.

Još koja godina će mi dobro doći...”

Vajka se, dok se odmara u Višegradu, Markovićevoj: „Ja sam se ovih desetak dana tako dobro i mirno osjećao da nisam mogao ni prstom maknuti a kamoli pisati. Milion najboljih misli prošlo je nezabilježeno. Sad je kraj tišini u meni...”

Markovićevoj će na kraju odmora, po povratku brodom iz Dubrovnika, iz Rima pisati: „Dobro sam putovao i živ i zdrav stigao, i već otpočeo stari život. Ovde sve po starom...”

Čita Aleksandra Manconija, znamenitog italijanskog pesnika, romanopisca i dramskog pisca, romantičara, i u svoju beležnicu zapisuje: „U svom romanu „I promessi spori” Mandoni ima ovakvih grešaka. U glavi XXI kaže za seljaka-porodicu, kod koje dolazi Lucija, da ima devojčicu i dva dečaka. A u glavi XXIV iz crkve se vraćaju `dve devojčice i dva dečaka`. A treba imati u vidu da je taj roman pisan sedam godina, a zatim je trinaest ili četrnaest godina ispravljano i doterivano puno i definitivno izdanje...”

I još jedan Andrićev zapis: „Jedan Italijan. Slušao sam ga kako sa divljenjem govori o snazi i originalnosti slovenskog duha: u svom zanosu, on bi za trenutak i sam pozeleo da bude Sloven. Ali samo pozeleo. Jer, koža bi mu se naježila pri pomisli da bi to morao biti svaki dan i doveka...”

Jesen u Rimu je, kaže, sumorna i pusta. Ne zna dokle će ostati na radu u poslanstvu. Bio je sa poslanikom u Tivoliju: „Preporodi me i okrepi takav dan među stablima i vodopadima, i onda lakše snosim ovu močvaru koja se zove vječni grad...” , piše u Zagreb Zdenki Mar-